

Arap Gramerine Ait Terimlerin Şiirdeki Kullanımına ve Estetik Yönüne Genel Bir Bakış

Ali Sevdî

0000-0002-1951-7232 | ali.sevdi@igdir.edu.tr

İğdır Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, İğdır, Türkiye

ROR ID: [05jstgx72](https://orcid.org/05jstgx72)

Öz

Bu makalede, Arap dili gramerine ait terimlerin şiirdeki kullanımı ve bu doğrultuda oluşan düşüncelerin literatür taraması yoluyla incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırıldığı kadariyle mevzunun akademik anlamda istenilen düzeyde incelenmediği tespit edilmiş ve ilgili mevzu, çalışma konusu olarak irdelenmeye çalışılmıştır. Bu çalışma, literatür taraması ve analiz desenli yöntemle yazılmaya gayret edilmiştir. Arapça grameri, dilin yapısını ve kurallarını belirleyen kurallar bütünü olarak ele alan bir ilimdir. Arapça grameri kurallarının tespitinde Kur'an, hadîs, Arap kelâmı ve Arap şiiri gibi çeşitli referanslar yer edinmiştir. Arapça gramerinin tarihsel gelişimi ve standartlaşması açısından ilgili kaynaklar, birbirini tamamlayıcı özellikler taşımıştır. Kur'an, dilin kutsal ve temel yapı taşlarını sunarken, hadisler pratik ve uygulamalı dil örnekleri sağlamış, şiir ise dilin sanatsal ve estetik yönlerini sergilemiştir. Söz konusu referanslar içinde Arapça grameriyle şiir arasındaki ilişki oldukça derin olup Arap edebiyatının temel unsurlarından biri haline gelmiştir. Arap şiiri, İslâm'dan önce ve sonra, Arap dilinin zenginliğini ve yapısal özelliklerini anlamada temel bir kaynak olarak öne çıkmış hem dilin estetik hem de gramatikal kurallarını yansıttığından gramer çalışmaları için kritik bir kaynak oluşturmuştur. Şiirin dil üzerindeki etkisi, Arap gramerinin daha sistemli ve tutarlı bir şekilde gelişmesine katkıda bulunmuştur. Böylece Arap şiiri, Arapça dilinin gramer kurallarının şekillenmesinde ve tanımlanmasında önemli bir kaynak olarak hizmet etmiş; şiir, dilin estetik ve gramatik kurallarını yansıttığından hareketle, dilbilimciler tarafından bu kuralları sistematize etmekte şiir, temel bir referans noktası olarak kullanılmıştır. Dili doğru biçimde konuşup doğru biçimde yazabilmenin felsefesini oluşturan gramer ilminin kriterlerini temellendirme noktasında önemli bir referans teşkil eden Arap şiiri, günümüze kadar içerik ve biçim olarak birçok değişikliğe uğramıştır. Pek çok sanatsal özelliğe sahip Arap şiirinin tarihi sanat estetiklerinden biri de şiirsel imajın oluşturulmasında tefsir, hadîs, mantık, astronomi, vezin ve gramere dair terimlerden yararlanma teşebbüsüdür. Gramer ilmine ait terimler gerek klasik gerekse modern şiirlerde çeşitli biçimlerde kullanılmıştır. Arapça gramer terimleri, sistematik bir hale gelmeden önce, Câhiliye Dönemi şiirlerinde de fâil, mef'ûl gibi kelimeler, genellikle sözlük anlamlarıyla yer almıştır. Ancak terimsel cihetiyle gramer teriminin şiirde kullanılması, hicri üçüncü yüzyılın ilk yarısından itibaren bazı şairler tarafından benimsenmiş, buna paralel olarak daha sonraki süreçte bir kısım şairler nezdinde söz konusu kullanım bir gelenek haline gelmiştir. Arap gramerinin felsefesine ve terimlerin mahiyetine aşına olan, bu alanda belli bilgi ve birikime sahip olan bu şairler, Arap gramerinin terimlerinden esinlenerek şiire estetik bir boyut kazandırmaya çalışmışlardır. Bu bağlamda birçok şair, duygu ve düşüncelerini Arap gramerine ait terimlerle dile getirmiştir. İki ilmin birbirini etkilemesinin zarif bir yansıması olan bu girişim, şiire sanatsal bir estetik katmakla birlikte aynı zamanda şiirin gramerden etkilendiğini de ortaya koymuştur. Bu perspektiften hareketle, analize ve araştırmaya değer bir edebî olgu haline gelen bu kullanımın ne zaman ortaya çıktığı; öncülerinin kimler olduğu, teknik ve estetik boyutlarının neler olduğu; şairin dilbilgisi ile şiir arasında nasıl bir ilişki kurabildiği ve onun kültürüyle ilişkisi ne olduğu gibi faktörler irdelenmeye çalışılmıştır. Söz konusu çalışmanın Arap grameri ve şiir arasındaki etkileşimin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlaması açısından önem arz ettiği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler

Arap Dili ve Belagatı, Arap Grameri, Şiir, Terim, Etkileşim, Sanat

Atıf Bilgisi

Sevdi, Ali. "Arap Gramerine Ait Terimlerin Şiirdeki Kullanımına ve Estetik Yönüne Genel Bir Bakış". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (Eylül 2024), 689-708. <https://doi.org/10.51702/esoguifd.1476002>

Geliş Tarihi	30.04.2024
Kabul Tarihi	21.08.2024
Yayın Tarihi	15.09.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Turnitin
Etik Bildirim	ethicilahiyat@ogu.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

A General Overview of the Use and Aesthetic Aspects of Arabic Grammar Terms in Poetry

Ali Sevdi

[0000-0002-1951-7232](https://orcid.org/0000-0002-1951-7232) | ali.sevdi@igdir.edu.tr

Iğdır University, Faculty of Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric, Iğdır, Türkiye

ROR ID: [05jstgx72](https://orcid.org/05jstgx72)

Abstract

In this article, it is aimed to examine the use of Arabic language grammar terms in poetry and the ideas formed in this direction through literature review. As far as researched, it was determined that the subject was not examined at the desired level academically and the relevant issue was tried to be examined as a subject of study. This study has been tried to be written with a literature review and analysis patterned method. It is a science that considers Arabic grammar as a set of rules that determine the structure and rules of the language. Various references such as the Quran, hadith, Arabic sayings and Arabic poetry have been used in determining the rules of Arabic grammar. In terms of the historical development and standardization of Arabic grammar, the relevant sources have complementary features. While the Quran presents the sacred and basic building blocks of the language, hadiths provide practical and applied language examples, and poetry exhibits the artistic and aesthetic aspects of the language. Among the references in question, the relationship between Arabic grammar and poetry is quite deep and has become one of the basic elements of Arabic literature. Arabic poetry, before and after Islam, stood out as a fundamental source for understanding the richness and structural features of the Arabic language, and constituted a critical source for grammatical studies as it reflected both the aesthetic and grammatical rules of the language. The influence of poetry on language contributed to the development of Arabic grammar in a more systematic and consistent way. Thus, Arabic poetry served as an important source in shaping and defining the grammatical rules of the Arabic language; Since poetry reflects the aesthetic and grammatical rules of the language, poetry has been used as a basic reference point by linguists in systematizing these rules. Arabic poetry, which constitutes an important reference in establishing the criteria of the science of grammar, which constitutes the philosophy of speaking the language correctly and writing it correctly, has undergone many changes in content and form until today. One of the historical artistic aesthetics of Arabic poetry, which has many artistic features, is the attempt to use terms related to exegesis, hadith, logic, astronomy, meter and grammar in creating the poetic image. Terms belonging to the science of grammar have been used in various ways in both classical and modern poetry. Before Arabic grammatical terms became systematic, words such as perpetrator and mef'ul generally appeared with their dictionary meanings in the poems of the Age of Ignorance. However, from its terminological perspective, the use of the term grammar in poetry was adopted by some poets starting from the first half of the third century Hijri. In parallel with this, in the later period, this usage became a tradition for some poets. These poets, who are familiar with the philosophy of Arabic grammar and the nature of the terms, and have certain knowledge and experience in this field, tried to add an aesthetic dimension to poetry by being inspired by the terms of Arabic grammar. In this context, many poets expressed their feelings and thoughts in terms of Arabic grammar. This initiative, which is an elegant reflection of the influence of two sciences on each other, not only adds an artistic aesthetic to poetry, but also reveals that poetry is influenced by grammar. In this sense, when this usage emerged, which has become a literary phenomenon worthy of analysis and research; Who were its pioneers, what were its technical and aesthetic dimensions; Factors such as how the poet can establish a relationship between grammar and poetry and what is its relationship with his culture will be examined. It is thought that the study in question

is important in terms of contributing to a better understanding of the interaction between Arabic grammar and poetry.

Keywords

Arabic Language and Rhetoric, Arabic Grammar, Poetry, Terms, Interaction, Art

Citation:

Sevdi, Ali. "A General Overview of the Use and Aesthetic Aspects of Arabic Grammar Terms in Poetry". *Journal of Eskişehir Osmangazi University Faculty of Theology* 11/2 (September 2024), 689-708. <https://doi.org/10.51702/esoguifd.1476002>

Date of Submission	04.30.2024
Date of Acceptance	08.21.2024
Date of Publication	09.15.2024
Peer-Review	Double anonymized / Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Complaints	ethicilahiyat@ogu.edu.tr
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Arap edebiyatı tarihi incelendiğinde Arapların yazıyla tanışmadan önceki en büyük edebî eserlerinin yanı sıra, duyu ve düşüncelerini karşı tarafa etkili bir şekilde aktardıkları araçlardan birisinin de şiir olduğu anlaşılmaktadır. “Arap toplumu kadar şiiri, -gündelik hayatları da dâhil olmak üzere- etkin bir şekilde kullanan bir topluma rastlamak neredeyse imkânsızdır. Günümüzde şiirle daha çok seçkin zümrenin ilgilendiği düşünülecek olursa, bedevileri medenilerinden fazla olan bir toplumda şiirin bu kadar öne çıkmış olması şaşırtıcı olmakla birlikte, şiire teşvik eden pek çok toplumsal unsurun var olduğu unutulmamalıdır. Her yıl haram aylarda düzenlenen ve âdeta edebî kongre mahiyetinde olan panayırılar, kabileler arasındaki rekabet ve şiirin düşman kabileye karşı bir silah gibi kullanılması, şiirin bir kazanç vesilesi olması, Arapçanın şiiri üretmeye elverişli zengin bir dil oluşu, bu unsurların önde gelenleridir.”¹ Bu gibi özellikleriyle Arap şiiri, Arap grameri başta olmak üzere birçok ilme kaynaklık etmiştir. Arap grameri kıstasları belirlenirken geliş güzel olmayıp bazı kaynaklar referans alınarak tesis edilmiştir. Bu kaynaklar arasında Kur’an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerle birlikte şiir önemli rol oynamıştır. Şiirle istihhâd hususu, genel olarak Arap dil mirasının, özel olarak ise Arap gramerinin büyük bir bölümünü oluşturmuştur. Ekseriyetle klasik şiir esasları üzerine Arapça gramer kuralları formüle edilmiş, gramercilerin çeşitli gramer kavramlarındaki farklılıkları onun etrafında dönmüş, sorunlu görünen gramer meseleleri veya farklı bakış açıları onun referansı ile çözülmeye çalışılmıştır.²

Günümüze kadar çeşitli aşamalardan geçen; konu, biçim ve telif amacı bakımından birçok değişikliğe uğrayan ve pek çok sanatsal özelliğe sahip Arap şiirinin sanatsal özelliklerinden biri de şiirsel imajın oluşturulmasında tefsir, hadis, mantık, astronomi, arûz ve gramere ait terimlerden yararlanma çabasıdır. Hicri üçüncü yüzyılın başından itibaren gramer terimleri, şairin fikrini ve şiirsel imajını anlama noktasında kritik bir öneme sahip olmuştur. Arap gramerine aşina olan, bu alanda belli bilgi ve birikime sahip olan şairler, Arap gramerinin terimlerinden esinlenerek şiire estetik bir bakış açısı kazandırmaya çalışmışlardır. Dolayısıyla araştırmada gramer teriminin Arap şiirindeki varlığı ve bu kullanımın sanatsal boyutu ve bu bağlamdaki hususlar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Arap dili ve edebiyatı tarihinde şiirin bir referans ve Arap gramerinin arka planında şiirin önemli bir otorite olduğu ve dolayısıyla gramerin şiirden etkilendiği sıklıkla dile getirilmiştir. Ancak, şiirin, gramer ilminin felsefesi ve terimlerinden etkilendiği hususu, pek fazla mevzubahis edilmemiş olmakla birlikte ülkemizde de bu mevzuda herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu anlamda söz konusu çalışma, incelenen

¹ Zahide Kutlay, Câhiliye’den Osmanlı’ya Arap Şiirinin Tarihî Serencamına Genel Bir Bakış / (Erişim: 05.10.2023). Ayrıca bk. Tahâ Hüseyin, *Min tarihî’l-‘edebe’l-‘Arap* (Beyrut: Dâru’l-‘İlmi’l-Melâyin, 1981), I: 88-91; Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemheretu eş’ari’l-‘Arab*, thk. Muhammed Ali el-Hâşimi (Dımaşk: Dâru Kalem, 1986), 1/113-139; Abbâs Mahmud ‘Akkâd, *el-Luğatu’ş-şa’ire* (Kahire: Dârü Nahdâti Mısır, 1995), 71-73; M. Nihat Çetin, *Eski Arap Şiiri* (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1973), 9-11.

² Ebû Tayyib el-Luğavî, *Merâtibü’n-naḥviyyin*, nşr. Ebu’l-Fadl İbrahim (Kahire: Dâru’l-Maârif, 1984), 1/11-12; İbn Sellâm el-Cumâhî, *Ṭabaḳātu fuḥūli’ş-şu’arâ’*, nşr. M. M. Şâkir (Kahire: y.y. 1953), 1 / 24; Ebû Hilâl el-Askerî, *Kitâbu’ş-şinâ’ateyn* (Kahire: Dâru Fikri’l-Arabiyye, 1971.), 1/138-139; Corcî Zeydân, *Târîhu âdâbi’l-luğati’l-‘Arabiyye* (Kahire: Dâru’l-Hilâl, ts.), 1/58-59; Ömer Ferrûh, *Târîhu’l-‘edebe’l-‘Arabî* (Beyrut: Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyin, 1981), 1/ 73; Yusuf Akçakoca, *Arap Dilinin Temel Dayanakları -Semâ- İcmâ- Kıyas- İstihâb-*, Sonçağ Yayınları, Ankara 2023, 42.

konuyla ilgili nadir örneklerden biri olup, bu özelliğiyle önemli bir boşluğu dolduracağı ve yapılacak akademik çalışmalara da ışık tutacağı umulmaktadır.

1. Şiir ve Şiirsel Yaratım/İmge

Arapça kökenli bir kelime olan şiir, ölçülü, kafiyeli, belli bir manayı ifade etmesi ve hayal gücüne dayalı olmasıyla öne çıkan bir sanattır. Bundan dolayı şiir, kişiyi etkileyerek kendisinde güzel bir izlenim bırakan, seçilmiş ve bestelenmiş üstün söyleyiş gücü bulunan bir ifade türü olarak tanımlanmıştır.³ Şiir dilinin temel ögesi olarak kabul edilen ve Arapçada الصورة الشعرية kavramıyla ifade edilen şiirsel imge, şairin duyu ya da akıl yoluyla algılardan uygun gördüğünü çıkarma özgürlüğünü kullandığı bir yaratıcılıktır. Başka bir deyişle şairin dış dünyadan almış olduğu zihinsel uyarmaları yeni bir benzetme ya da metafor ile ifade etmesi ile gerçekleşen bir durumu ortaya koymasındır. Bu, şairin fotoğraf ve hayal gücünün aracı olup benzetme, somutlaştırma, kişileştirme ve soyutlama olmak üzere birçok üslûp ve yolla elde edilmektedir.⁴ *Edebî eserlerde imge, kurmacadan biyografiye kadar değişik nesir türlerinde özellikle kişi, nesne, mekân temsilini etkili bir biçimde sunmak maksadıyla kullanılsa da esasen şiir türünün temel yapı öğelerinden birisidir. İmge, ardışık sıralanmayı kıran ses düzenlemeleriyle birlikte şiirin düzyazıdan ayrılmasını sağlayan öğedir. İster dış dünyada karşılığı olsun ister olmasın imge, şiir dilinin iletişim dilinden ayrılmasını sağlayan asıl unsurdur. Mecâz ve metafor teknikleriyle sağlanan imge sayesinde şiir hem sözcük, ibare ve/veya metin düzeyinde iletişim işlevinden uzaklaşarak kendi üstüne kapanan ve böylece dili sanatlaştıran bir rol oynar. Aynı zamanda aklî mekanizmaların dışında bir hakikat arayışı yahut ifadesine imkân oluşturur.*⁵

Şiirsel imge okuyucuyu etkilemek ve anlamı vurgulamak bağlamında önemli bir unsurdur. Şiirsel imgenin fikre uygun ve duygunun şekillenmesinde önceliğe sahip olması, şair açısından önemsenen hususlardan biridir. Ancak zaman ilerledikçe, dünyalarına ışık tutan çarpıcı ve estetik pek çok imge başka şairler tarafından tüketilip kullanıldığından, imgelerin oluşturulması zorlaşmaktadır. Böylece yeni şair, eski imgelerin büyümesine kapılmış halde ya da taklit etmeyen, yaratıcı olma yeteneğini gösterebileceği yeni bir imaj arayışı içinde kendini bulur. Bu yeni imaj ise sanatsal deneyimde şairi uzman eleştirmen ve entelektüellerin önünde eleştirel bir sınava sokan bir macera olarak değerlendirilebilir.⁶

³ Ebü'l-Abbâs el-Feyyûmî el-Hamevî, *el-Mişbâhu'l-münîr fi ğaribi'ş-şerhi'l-kebir li'r-Râfi'î* (Kahire: y.y. 1901), 1/152; Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414), 4/409; Ebü't-Tâhir Mecdüddîn el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muĥîṭ* (Beyrut: Müessisetü'r-Risale Li't-Tiba' ve'n-Neşr, 2005), 533; Abdülkâdir el-Baġdâdî, *Ĥizânetu'l-edeb ve lubbu lubâbi lisâni'l-Arab*, thk. Abdüselâm Muhammed b. Hârûn (Kahire: Meketbetu'l-Hânci, 1418/1997), 1/6-5.

⁴ Mahmûd Derâbeste: *Mefâhim fi'ş-şiiyye* (Ürdün: Dâru Cerir, 2010), 28-32; Tâniye Hattâb, "es-Suretu'ş-şiiyye fi tesavûri'l-Câhiz ve Abdülkâhir el-Cürcânî", *Cusûru'l-Marifa Dergisi* 10 (2017), 188-191.

⁵ Yılmaz Daşcıoġlu, İmge (<https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/imge/> Erişim: 24.09.2023). Ayrıca detaylı bir şekilde bk. Doġan Aksan, *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*. Ty; Ömer Faruk Huyugüzel, "İmaj" Eleştiri Terimleri Sözlüğü içinde (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018); Turan Karataş, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, 2011; Louis Marin, *İmgenin İktidarları*, Çev. Muna Cedden (Ankara: Dost Kitabevi, 2013); Wellek-Varren, *Edebiyat Teorisi*, Çev. Ö. Faruk Huyugüzel (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1993); Yalçın Armaġan, *İmgenin İcadı* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2019); Halis Dede, "Arap Halk Nazım Şekillerinden Biri Olan Kâne ve Kâne Türü", *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 7/1 (2023), 20-37.

⁶ Mine Mutlu İşġüven, "Şiir Dilinde İmge", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 12/1-2(1995), 98-133; Vedi Aşkaroġlu, "Şiirsel Yaratım, İmge ve Necip Fazıl'da 'Şiddetli İmge' Çözümlemesi", *Turkish Studies Dergisi* 11/4(2016), 147-160.

2. Arap Grameriyle İlgili Terimlerin Şiirdeki Tarihsel Kullanımına Kısa Bir Bakış

Arap şiirinin tarihsel sanatsal serüvenlerinden biri de şiirsel imajın oluşturulmasında tefsir, hadis, fıkıh, arûz, mantık, astroloji, sentaks ve morfoloji gibi bilimsel terminolojiden yararlanma serüvenidir.⁷ Hicri üçüncü asırdan itibaren Arap şiirinde gramer terimlerinin kullanıldığı ve şairin düşünce ve imgelerini anlamının anahtarını temsil ettiği görülmektedir. Biyografi eserlerinden anlaşıldığı üzere şiirde dil terimlerini ve bu bilgiyi kullanan şairlerin çoğu, ilim, dil ve edebiyat insanı ya da dil bilimlerinden bazılarını tahsil etmiş kişilerdir. Bu durumun onların şiirlerine yansımaları olağandır. Şair, imge ve metaforlarını oluştururken çevresinde olup bitenlerden, bilgi ve ilimlerden yararlanarak bunları daha belîğ ve etkileyici bir şekilde şiirinde aktarmaya çalışır. Bu anlamda şairlerin anlatım yöntemlerinden biri de şiirde muhtelif disiplinlere ait kurallara, terminolojiye, gramer ve dilsel anlamlara yer vermiş olmalarıdır. Bu şiir türü meşakkatli bir yol ve şairlerin yarıştığı geniş bir alan olup onlardan kimisi bu hususta başarılı olmuş ve kimisi ise tökezlemiştir. Dilbilgisi ve dilbilimsel terimlerin şiirde bu şekilde kullanılması kimi edebiyat kitaplarında et-tevcîh, îhâmu't-tevcîh ve el-iktibâsu't-tevcîh⁸ gibi kavramlarla nitelendirilmekle birlikte bu kullanım dönemselsel olarak farklılık göstermiştir.⁹

Abbâsî döneminde Arapların farklı kültürlerle teması yoğunlaşmış, ilmî hareket ve tercüme faaliyetleri aktif hale gelmiş, aklı ilimler ve felsefenin kıstasları Müslümanlar tarafından yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Buna paralel olarak edebiyat alanında bu ilim ve bilgilerin birçoğuyla tanışan, bunlara hâkim olan, terminolojisini şiirlerinde mecazlı ve istiareli bir şekilde kullanan Ebû Temmâm et-Tâî (öl. 231/846), Ebü'l-Feth el-Büstî (öl. 400/1010) ve Ebü't-Tayyib el-Mütenebbî (öl. 354/965) gibi pek çok şair yetişmiştir. Fakat tarihsel bağlamda gramerle ilgili terimleri şiirde kullanan ilk kişinin Ebû Temmâm olduğu kabul edilmektedir. “Ebû Temmâm, Arapçaya tercüme edilen yabancı kültür ürünlerinden de faydalanarak sanat gücünü geliştirmiş orijinaliteyi, ifadeden çok, muhtevada aramıştır. Bundan dolayı şiirlerinde mantikî dokuya ve ince kinayelere en fazla yer veren şairler arasında yer almıştır. Belki de sanattaki lirizmi yakalamak için cinâs, mutabakat ve istiâreye gereğinden fazla yer vermiştir. Bu durum bazıları tarafından eleştirmiştir. Bu sebeple Ebû Temmâm'ı takdir edenlerle tenkit edenler arasında derin görüş ayrılıkları vardır. Gelenekçiler onu, bediî sanatlara lüzumundan fazla yer vererek eski Arap şiir üslûbunun dışına çıkmakla suçlamışlar, yenilikçiler ise eski mazmunlardan kurtulup şiire yeni kavramlar kazandırdığını ileri sürerek kendilerine örnek almışlardır.”¹⁰ Onu Ebü't-Tayyib el-Mütenebbî, Ebü'l-Feth er-Remlî (öl. 360/1262) ve Selâmî (öl. 393/1002) gibi bazı dördüncü asır şairleri izlemiştir. Fakat buradaki işleyiş ve kullanım sınırlı kalıp, birkaç beyti geçmemiştir. Beşinci yüzyıla gelindiğinde bu dönemin özellikle Ebü'l-Alâ' el-Maarrî (öl. 449/1057) gibi bazı şairlerin şiirlerinde söz konusu olgunun sayısal açıdan belirgin bir gelişiminin olduğu

⁷ Ayrıca bazen şair, kafiye ve vezin zorunluluğundan ötürü sentaks ve morfoloji kuralları dışına çıkmış ve bu kullanıma “zarûret” ismi verilmiştir (Zarûret hakkında detaylı bilgi için bk. Muhammed Meşhud Hakçıoğlu, *Arap Gramerinde Zarûret Olgusu*, thk. Rifat Akbaş (Ankara: Sonçağ Akademi, 2021).

⁸ Mehmet Şirin Aladağ, *Klasik Arap Edebiyatında İktibâs Sanatı* (Ankara: Fecr Yayınları, 2023), 222.

⁹ İlgüven, “*Şiir Dilinde İmge*”, 98-133; Aşkaroğlu, “*Şiirsel Yaratım, İmge ve Necip Fazıl'da 'Şiddetli İmge' Çözümlemesi*”, 147-160; M. Rami Awwad-Halis Dede, *Zühhd Öğüt ve Hikmet Bağlamında Arap Şiirinden Seçme Kasideler*, ed. Ali Sevdî (Ankara: Sonçağ Akademi, 2022), 83-84.

¹⁰ Hüseyin elmalı, “Ebû Temmâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/241-243.

görülmektedir. Bundan dolayı Şevkî Dayf (1910-2005), şairlerin metaforunu bilim ve sanat terimlerine uygulayan ve gramer terimlerini şiirde israf ölçüsünde kullanan ilk kişinin Ebü'l-Alâ' el-Maarrî olduğunu savunmuştur.¹¹

Altıncı asırda bu olgu, A'mâ et-Tuteylî (öl. 522/1135) ve İbnü'l-Kayserânî (öl. 548/1153) gibi bazı şairler tarafından yer yer kullanılmıştır. Yedinci yüzyıla gelindiğinde şiirde gramer terimlerinin kullanılması, genellikle bu yüzyılın birçok şairinde görülen bir olgu olarak öne çıkar. Bu dönemdeki şairler ve edipler gramer de dâhil olmak üzere farklı bilimlerin terminolojisini kullanma konusunda hemfikir olmakla birlikte nicelik, nitelik, gramer ve şiirsel amaç açısından farklılık göstermektedir. Bahâeddin İbnü's-Sââtî (öl. 604/1207), İbn Sînâ el-Melik (öl. 608/1121), İbn 'Uneyn (öl. 630/1232), Şevâ' el-Halebî (öl. 635/1237), İbn Sehl el-İşbîlî (ö. 649/1251 [?]), Bahâ Züheyr (öl. 656/1258), İbn Gazel el-Yârûkî'nin (öl. 656/1258), Şerefüddîn el-Ensârî (öl. 662/1264), Ali b. Abdullah (öl. 667/1268), İbn Mâlik et-Tâ' el-Endelüsî el-Ceyyânî (öl. 672/1274) ve Muhammed b. Saîd el-Bûsîrî (öl. 695/1296 [?]) gibi isimler bu dönemin söz konusu şairlerindendir.¹²

Hicrî sekizinci yüzyıldan sonra gramer terimlerinin şiirde kullanımı bazı istisnalar dışında azalmaya başladığı, bu dönemin şairleri arasında bu kullanımın pek yaygın olmadığı görülmektedir. İbn Ma'tûk el-Huveyzî (öl. 1087/1676) ve Ali el-Gurâb es-Sefâkûsî (öl. 1769/11893) gibi şairler söz konusu istisnalar arasında yer almakta olup gramer bilimiyle ilgili terimleri şiire uyarlayan şairlerdir. Ali el-Gurâb es-Sefâkûsî'nin şu şiiri bunlardan biridir:

لَمَّا أَمَّ وَالْجَمْعُ الصَّحِيحُ يُكْسَرُ إِذَا رَفَعَ الْأَعْلَامَ فَاجْزَمَ بِتَفْجِهِ
 “Bayrakları kaldırdığında ve önderlik yapıp sahih topluluk da
 kırıldığında onun fethini cezmlerle/fethinden emin ol.”

Bilindiği gibi burada kullanılan جَزَمَ، فَتَحَ، وَالْجَمْعُ الصَّحِيحُ ve كَسَرَ kelimeleri, Arap gramer ilmine ait terimlerdir.¹³ Klasik dönem ile modern dönem karşılaştırıldığında modern dönemde şiirlerinde Arapça gramer terimlerini kullanan şairlerin sayısının daha az olduğu ve bunun herhangi bir edebî olgu teşkil etmediği görülmüştür.¹⁴

3. Terminolojinin Önemi ve Kapsamı

Terminoloji, ilimlerin özeti, bilginin mühürlü nektarı, bilgi iletişiminin alfabesi, ilimleri anlamının ve kavrayabilmenin ilk anahtarı, ilgili ilmin kapsamlı, sağlam ve koruyucu kalesi olması nedeniyle bilimin her kademesinde büyük bir yere sahiptir.¹⁵ Bu açıdan bakıldığında terimler, bilimin bildirişim aracı, özel göstergesi ve aynı zamanda onun için bir araçtır. Çünkü terminoloji dünyasının büyümesi, bilgi dünyasının büyümesine bağlıdır. Kavramlar sistemiyle sıkı sıkıya bağlantılı terimler sistemi olmadan bilgiyi oluşturmak mümkün değildir. Bu anlamda terimler, farklı insan kültürleri arasındaki ortak bir paydayı temsil edip çeşitli bilimlerin bilişsel gücünü tanımlayan kavramsal açıklama olması hasebiyle uzmanlar, terminolojinin bilimin

¹¹ Şevkî Dayf, *el-Fen ve mezâhibühû fi ş-ş-ri'l-'Arabî* (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1946), 403.

¹² Hasan Hamîs el-Mulh, *İstidâmu istilâhâtu'n-nahviyye fi ş-şiir* (Kuveyt: Dâru'n-Naşr, 2005), 59.

¹³ Şevkî Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî* (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1992), 233-234.

¹⁴ Cakûb Kurk, *el-Luga fi edebi'l-hadîs* (Bağdat: Daru'l-Me'mûn, 1989), 254.

¹⁵ Yusûf Vağlîsî, *İşkâliyyetu'l-mustalah fi hitâbi'n-nakdi'l-'Arabî* (Mısır: Dâru'l-Arabiyye li'l-'ulûm, 2008), 28.

anahtarını olduğu konusunda hemfikirdir.¹⁶ Kültürlerin birbirlerinden beslenmeleri gibi, dinî ve lisanî ilimler de farklı şekilde birbirini tamamlar ve destekler. Bu karşılıklı etkileşim Arap şiiri ile Arap grameri arasında belirgin bir şekilde görülmektedir. Nitekim Arap şiiri, gramer ilminin tesisinde önemli bir kaynak olduğu gibi onun terimlerinden de beslenmiştir.

4. Arap Grameri Literatürüne İlişkin Terimlerin Şiire Yansımaya Genel Bir Bakış

Söz konusu terimlerle hemhâl olmalarından dolayı, gramer ilmine ilişkin terminolojiyi şiirde ilk kullananların dilciler olduğu söylenebilir. Şair tarafında gramer terminolojisinin şiirde kullanılmasının birçok nedeni bulunmaktadır: Yaratıcı, sanatsal ve sofistike bir şiirsel imaj oluşturmak; dilbilgisinin eğitici bir şekilde öğretilmesi, insanların dilbilgisi öğrenmeye ve şiirdeki terimleri anlamaya teşvik edilmesi gibi hususlar, bu bağlamda öne çıkan nedenlerdir. Mesela, İbn Nübâte el-Mısırî (öl. 768/1366), övdüğü kişiyi ve onun diğer insanlardan üstünlüğünü ismin, fiilden önce gelmesine benzeterek şu şiiri kullanmıştır:

كما قَدَّمَ النُّحَاةُ الإِسْمَ عَلَى الْفِعْلِ يُقَدِّمُ فِي أَهْلِ الْعُلَى شَرَفَ اسْمِهِ

“Tıpkı gramercilerin ismi, fiile önceledikleri gibi yüksek konumlular içerisinde isminin şerefine öncelik verilmiştir.”¹⁷

Nitekim gramer uzmanlarının çoğunluğu, isimlerin yapı itibarıyla herhangi bir zamanı ifade etmemesi; bileşik değil basit olması ve bileşik kelimelerin orijinalinin ve aslının basit olması nedeniyle isimlerin fiillerden daha üstün ve onlara göre öncelikli olduğunu savunmuşlardır.¹⁸

Ebu'l-Alâ el-Maarrî (öl. 449/1057),

مِثْلَ الْحُرُوفِ مُنْحَرَكٌ وَمُسَكِّنٌ وَالنَّاسُ بَيْنَ حَيَاتِهِمْ وَمَمَاتِهِمْ

“Hayat ve ölüm arasında insanlar harfler gibidirler. Kimi hareketli, kimi sakin...”¹⁹

beytinde hayatla ölüm kavşağında yer alan insanı, duruma göre değişkenlik gösteren harflere benzetmiştir. Dolayısıyla şair, söz konusu şiirde gramer terimlerinden yararlanarak ve tevriyeli bir dil kullanarak olayı somutlaştırmaya çalışmıştır. Gramercilere göre fiil, geçmiş, şimdiki zaman ve emir kiplerine bölünmüştür. Başka bir ifadeyle mâzi, muzârî ve emir şeklinde tasnif edilmiştir. Geçmiş zaman mazi fiille, şimdiki ve gelecek zaman ise muzari ve emir fiiliyle ifade edilmiştir. Geçmiş sonsuzluğa eşlik etmediği için bu fiiller değişimle karakterize edilmiştir.²⁰ Bu perspektiften hareketle Ebu'l-Alâ el-Maarrî;

مَاضٍ وَفِي الْحَالِ وَمُسْتَقْبَلٍ إِنَّ أَدَاهَا مِثْلُ أَفْعَالِنَا

“Onun verdiği cefa geçmiş, şimdiki ve gelecekteki eylemlerimiz gibi değişkenlik gösterir.”

¹⁶ Abdülhâfız el-Hâşimî, Kadiyyetu't-ta'rif fi'd-dirâsâti'l-mustalahiyyeti'l-hadîse (Cidde: y.y. 1998), 34.

¹⁷ Hasan Hamîs el-Mulh, et-Tefkîru'l-ilmiyyu fi'n-nahv'l-Arabî (Gazze: Dâru'n-Naşr, 2002), 113-114; Ömer Mûsâ Paşa, İbn Nübâte el-Mısırî: Emîru şüerâi'l-meşrik (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1992), 32vd.

¹⁸ Abdullâh b. el-Hüseyn el-Ukberî, et-Tebyîn 'an mezzâhibi'n-naḥviyyîn, thk. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin (Riyad: Mektebetu'l-'Ubeykân, 2000), 145.

¹⁹ Ebu'l-Alâ el-Maarrî, Lüzzümü mâ lâ yelzem /el-Lüzûmiyyât (Beirut: Dâru'l-Erkan, 1953), 2/195.

²⁰ Muhammed el-Hâşî, et-Tavdihâtu'l-celiye fi şerhi'l-ecrûmiyye (Kuveyt: Dâru'n-Naşr, 2011), 62.

söylemiyle dünya ezizliğini geçmişten bugüne ve geleceğe sürekli kılmış, dolayısıyla zararı statik değil değişken olarak değerlendirmiştir.²¹ Öte yandan, sevginin donuk veya kalıcı olduğunu ve sanılan aksine, muhatabın sevgisinin değişken bir mazi olduğunu şu şekilde dile getirmiştir:

فَلْيَقْبَلِي مِنْهُ بِفِعْلِ دَائِمٍ وَطَنَنْتُ وَجَدَكَ مَاضِيًا مَتَّصِرًا

“Aşkıni değişken bir mazi olarak zannediyordum. Sürekli bir eylemle
beni ondan korusun.”²²

Başka bir şiirde ise zarif bir genç adam sarf ilmine ait kesra terimini, acısını göstermek için alıntılanmış, duygularını ve üzüntülerini simgelemek için mizah duygusuyla dolu, heyecanlı bir şekilde şöyle ifade etmiştir:

وَأَيْسَ فِيهِ سِوَاكَ ثَانِي يَا سَاكِنًا قَلْبِي الْمُعْتَى
وَمَا أَلْتَقَى فِيهِ سَاكِنَانِ لِأَيِّ شَيْءٍ كَسَرْتَ قَلْبِي

“Ey kaygılı, zayıf kalbimin içinde yaşayan kişi! İçinde senden başkası
bulunmadığı halde!

İki sakinin peş peşe gelmediği, buluşmadığı kalbimi niçin kırdın?”²³

Yani şair, hiçbir sebep olmadığı için kalbinin kırılmasını hak etmediğini ifade etmiştir. Ayrıca, zamanın bazen adaletsiz olması-tıpkı i’rapta iki sakin/ünsüz harfin buluşması caiz olmadığı ve karşılaştıklarında birinin harekelendiği gibi-zaman da sevenlerin buluşmasına engel olduğuna dikkat çekmiştir.

Ebü’t-Tayyib el-Mütenebbî (öl. 354/965), Seyfuddevle el-Hamdânî’yi (öl. 356/967) methederken gramer terimlerini şiire uyarlayarak övgüsünü şu şekilde dile getirmiştir:

مَضَى قَبْلَ أَنْ تَلْقَى عَلَيْهِ الْجَوَازِمُ إِذَا كَانَ مَا تَتَّوِيهِ فِعْلًا مُضَارِعًا

“Şayet senin kast ettiğin muzari fiiliyse, cezm edatlarıyla
karşılaşmadan geçip gitmiştir.”²⁴

Sanki bu beyitte: Bir şeyin acilen yapılması gerekiyorsa, o iş hakkında “yapma” ve “yapmasın” gibi olumsuzluklar devreye girmeden önce, onun yapılması vurgulanıyor. Dolayısıyla niyet ettiğin fiili muzari, şimdi yapılması gereken bir şeyse onu cezm edatları olumsuz hale getirmeden önce gerçekleştirilmeye çalış, neticesine varılabilir.

Ebü’l-Bekâ el-Ukberî (öl. 616/1219) ise burada tevriye sanatı olduğunu iddia etmiş ve şair, düşmanlarının kararlı kılıçlarının kendisine engel olamamasını istediği için Seyfuddevle’nin emrinin uygulanabilirliğini kastetmiştir.²⁵

Arap şiirinde i’râpla ilgili terimler çokça kullanılmıştır. Bunlardan biri de Ebu’l-Alâ el-Maarrî’nin şu beytidir:

²¹ Hasan Hamîs el-Mulh, *İstidâmu istilâhâtu n-nahviyye fi’ş-şiir* (Kuveyt: Dâru’-n-Naşr, 2005), 39.

²² Ebu’l-Alâ el-Maarrî, *Sağtû’z-zend* (Beyrut: Dâru’l-Erkan, 1998), 227.

²³ Muhammed Sıddık Hasan Hân, *Neşvetu’s-sukrân* (Mısır: Matbaatu’r-Rahmâniyye, 1920), 72. Konuyla ilgili bu ve başka örnekler için bk. Aladağ, *Klasik Arap Edebiyatında İktibâs Sanatı*, 222-224.

²⁴ Ebü’t-Tayyib el-Mütenebbî, *Dîvânî Ebi’-t-Tayyib el-Mütenebbî* (Bayrut: Dâru’l-t-tibaa ve’n-neşr 2008), 2006.

²⁵ Ebû Mansûr es-Seâlibî, *Ebü’-t-Tayyib el-Mütenebbî ve mâ lehû ve mâ ‘aleyh* (Kahire: Mektebetu’l-Hüseyn et-Ticariyye, 1333/1915), 122.

مِثْلُ الْفَوَاصِلِ مَخْفُوضٌ وَمَرْفُوعٌ الذَّمُّ كَالشَّاعِرِ الْمَقْوِيِّ وَنَحْنُ بِهِ

“Zaman, güc veren bir şair gibidir ve biz de eklemeler gibiyiz, alçalıp yükseliriz”

Şair söz konusu şiirinde zamanı güçlü şaire benzetirken, insanı da Arap gramerinde i'râbla ilgili مخفوض ve مرفوع terimlerine benzetmiştir.²⁶

Zeynüddîn İbnü'l-Verdî (öl. 749/1349), dünyayı ve akıbetini, insana ne kadar güzel yaklaşırsa yaklaşsın ve ona ne kadar güzel görünse de insanın buna aldanmaması gerektiğini, çünkü ibretin onun sonucunda ve akıbetinde olduğunu ifade ederek şöyle demiştir:

ولكن انظر خَيْرَ الْمُبْتَدَأِ مُبْتَدَأٌ حَلَقَ لِمَنْ ذَاقَهُ
ما زهد الزهَادُ فِيهَا سدى غَدَارَةٌ حَوَانَةٌ أَهْلُهَا

“Onu tadanlar için tatlı bir mübtedâdır/başlangıçtır dünya, fakat sen mübtedânın haberine bak.

Vefasızdır, halkı da oldukça haindir, zahitler boşuna ondan yüz çevirmemişlerdir.”²⁷

Yani şair, dünyayı güzel bir başlangıç (mübteda), tatlı ve cezbedici olarak tasvir etmiş, ancak nihayetinde anlamsal olarak özne yüklemeye bağlı olduğu gibi dünyanın güzel ve tatlı olup olmadığı -tıpkı mübtedânın haberinde olduğu gibi- neticesinde saklıdır. İbnü'l-Verdî aynı şekilde başka bir şiirinde mübtedâ ve haber terimlerini kullanarak duygu ve düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir:

ما الْمُبْتَدَأُ وَالخَبْرُ وَأَغْيِبِ بِيَسْأَلِنِي
فَقُلْتُ أَنْتَ الْقَمْرُ مِثْلَهُمَا لِي مَسْرَعًا

“Yakışıklı bir delikanlı bana sık sık mübtedâ ve haber nedir diye sorardı? İkişile ilgili bana çabucak örnek ver derdi, ben de "Sen aysın" dedim.”²⁸

Dolayısıyla şair burada, أَنْتَ الْقَمْرُ cümlesini zikrederek أَنْتَ zamirinin mübtedâ ve الْقَمْرُ kelimesinin ise onun haberi olduğuna dikkat çekerek muhatabına cevap vermiştir.

Arapçada isim tamlaması, birbirinin manasını tamamlamak üzere iki ismi yan yana getirmekle yapılan terkiptir. Arapçada bu isimlerden baştakine muzâf, ikincisine muzâfun ileyh ve meydana gelen terkibe de izâfet terkibi denir. Muzâf cümledeki yerine göre hareke alır, yani fâil olduğunda merfû, mefûl olduğunda mansûb ve harfi cerden sonra geldiğinde ise mecrûr olur. Muzâfun ileyh'in ise hep mecrûrdur.²⁹ İbnü'l-Verdî bundan ilham alarak sabit ve değişken insanların durumu üzerinde düşünmüş ve istikrarın erdemini şu şekilde tasvir etmiştir:

مُضَافًا إِلَيْهِ إِنْ قَدَرْتَ عَلَيْهِ فَلَا تَكُ فِي الدُّنْيَا مُضَافًا وَكُنْ بِهَا

²⁶ Ebu'l-Alâ el-Maarrî, el-Lüzûmiyyât, 2/87.

²⁷ Zeynüddîn İbnü'l-Verdî, Tetimmetü'l-Muhtaşar fi ahbâri'l-beşer (Târîhu İbnü'l-Verdî), (Dâru'l-Kutub'l-İlmiyye, 1996), 2/152.

²⁸ Tâceddin es-Sübkî, Tabakâtü'ş-Şâfiyyeti'l-Kübra, nşr. Abdülfettâh M. el-Hulv-Mahmûd M. et-Tanâhî (Kahire: 1348/1964), 10/357.

²⁹ İbnü's-Serrâc, el-Uşûl fi'n-naḥv, nşr. 'Abdu'l-Huseyn el-Fetlî (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1996), 2/5; Ebû Hayyân el-Endelüsî, İrtişâfî'ü'd-darab min lisâni'l-'Arab, thk. Recep Osman Muhammed (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1998), 1804; Hâlid b. Abdillâh el-Ezherî, Şerhu't-Taşrih 'ale't-Tavzîh, thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd (Beyrut: Dâru'l-Kutub'l-İlmiyye 2000), 2/673; <https://fasiharapca.com/arapca-isim-tamlaması-muzaaf-muzaafun-ileyh/867> (Erişim: 04.10.2023).

وقد حُصِّنَ بالخفض المضاف إليه فكلُّ مضافٍ للعوامل عَرْضَةً
 “Dünyada muzâf (konumunda) olma, yapabiliyorsan muzâfun ileyhi
 olmayı tercih et.

Zira bütün muzâflar, etkenlere maruz kalabiliyorken, muzâfün ileyhi
 ise cerle tahsis edilmiştir.”³⁰

Gramerle ilgili terimlerin şiire uyarlanması hususunda yaşanan en zarif olaylardan biri de Irak'ta Ömer ve Ahmed adında iki işçinin hakkında rivayet edilen hikâyedir. Ömer'in işten atılması, Ahmed'in ise zenginliği nedeniyle başka bir yere yerleşmesiyle ilgili bazı şairler mezkûr olayı gramer terimleriyle şöyle tasvir etmiştir:

فأحمدُ في الولاية مطمئنٌ وأحمدُ فيه معرفةٌ ووژنٌ
 وأحمدُ فيه معرفةٌ ووژنٌ
 ***أما عَمْرُ استعدَّ لغير هذا
 ***فبيك معرفةٌ وعذالٌ
 “Ey Ömer, bundan başka bir şeye hazırlan, çünkü Ahmed dostluk
 konusunda tatmin olmuştur.

Sende marifet ve adl, Ahmed'de ise marifet ve vezn vardır.”³¹

Burada marifet, adl ve vezn vb. gramatik terimler kullanılarak kelimelerin anlamları ile şahıslar arasında bir bağlantı kurulmuştur. Marifelik (tanınma), adl (dönüşüm ve adalet), vezn kelimesi ise (ölçü) anlamında kullanılmıştır. Nitekim burada kullanılan marife, adl ve vezn kelimeleri gramer ilişkin terimlerdir. Arap dilinde bazı özelliklerden dolayı kimi isim grupları kesra yerine fetha ile mecrûr olur ve tenvîn almaksızın sadece hareke alırlar. Bu tür isimler, dilbilimciler tarafından gayri munsarîf olarak nitelendirilmektedir. Başka bir ifadeyle gayri munsarîf, bir kelimenin son harekesinin cümledeki rolüne bağlı olarak normal şartlarda olması gerektiği gibi kullanılamaması durumunu karakterize etmektedir.³² Bu bağlamda şair, söz konusu şiirinde Arap dil kurallarına göre iki şahısta da ismi gayri munsarîf yapan özelliklerin bulunduğu, tanınma, adalet ve mutedil gibi özellikleriyle her birinin yüksek makamları hak ettiğini, kovulmaları için bir neden bulunmadığını sanatsal bir dille ifade etmiştir.

Aynı şekilde dil terimlerini sıklıkla kullanan şairlerden biri olan İbn ‘Uneyn (öl. 630 /1232) de söz konusu gayri munsarîf terimlerini şu şiirinde kullanmıştır:

فلا عذالٌ فيك ولا معرفةٌ ولا تعجيبٌ إذا ما صرقت
 “Bir şeyden engellendiğin zaman (munsarîf olduğunda) sakın şaşırma; zira
 sende (gayri munsarîflığı gerektiren) ne adl ne de marifelik vardır.”

³⁰ Zeynüddin İbnü'l-Verdî, Divân-u İbnü'l-Verdî, thk. Ahmed Fevzî el-Heyyib (Küveyt: Dâru'l-Kâlem, 1407/1986), 203.

³¹ İbn Hicce el-Hamevî, *Hizânetü'l-edebe ve gâyetü'l-erebe*, nşr. ‘İşâm Şakyû (Beirut: Dâru'l-Mektebetü'l-Hilâl, 2004), 2/309.

³² “Yabancı dilden Arapçaya giren özel isimler, müennes özel isimler, sonunda (ن) bulunan özel isimler, fiil vezninde olan özel isimler, مُعْلٌ veznindeki özel isimler, mezcî terkeb denen kaynaşmış iki kelime, (أَمَلٌ) veznindeki sıfatı müşebbehe ve ism-i tafidiller, (فَعْلَانٌ) vezninde olanlar, birden 10'a kadar olan üleştirme sayıları, sonunda elif-i memdüde (ة) olan isimler, sonunda elif-i maksûre (ى) bulunan isimler, müntehe'l-cumûz vezninden olan isimler gayri munsarîf olarak değerlendirilmiştir.” (Ebü'İshâk İbrahim ez-Zeccâc, Mâ yansarîf ve mâ lâ yansarîf, nşr. Hudâ Mahmûd Firâğe (Kahire: y.y. 1981), 9-11; Ebu'l Fadl İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 15 Cilt (Beirut, Dâr-u Sadir, 1990/1410); Celâlüddin Abdurrahmân es-Süyûtî, *Hemu'l-hevâmî şerhu cemi'l-cevâmî*, 2 Cilt (Beirut: Dâru'l-Mâ'rife, 1401/1981), 1/24).

Yani sende ne adalet ne tanınma bulunmamaktadır. Başka bir yerde ise İbn 'Uneyn, cahil ile âlim arasındaki ayrımı yapmak için, ifadede mefûlün bihin öne geçmesi ve sonra gelmesinin mefhumunu kullanarak şöyle demiştir:

فِي مَجْلِسِ فَوْقَ الْعَلِيمِ الْفَاضِلِ إِنَّ الْجَهْلَانَ إِذَا تَصَدَّرَ بِالْعَيْتِ
كَتَفُّمُ الْمَفْعُولِ فَوْقَ الْفَاعِلِ فَهُوَ الْمُؤَخَّرُ فِي الْمَحَافِلِ كُلِّهَا

“Câhil kimse zenginliğiyle, bir mecliste bilgili ve erdemli kişinin önüne geçse bile tıpkı mefûlün, fâilin önüne geçmesindeki gibi bütün meclislerde câhil âlimin gerisindedir.”³³

Nitekim Arap grameri kurallarına göre fâilin konumu ve rütbesi, mefûlün konumundan öncedir. Dolayısıyla mefûl zahiren failin önüne geçse dahi, konum cihetiyle onun arkasındadır.³⁴ Şairin burada gramer terimlerini kullanarak kastettiği anlam tam olarak budur. Burada câhilin âlimin önüne geçmesi, sahibine herhangi bir rütbe ve terfi kazandırmayan şekilsel bir durumdur.

Ebü'l-Alâ el-Muarrî, sahih ve mu'tel fiillerden türetmeyle ilgili bazı konulara değinerek sunları aktarmıştır:

وَكَيْفَ وَفَاءَ النَّجْلِ وَالْأَبِّ غَايِرُ وَفِي الْأَصْلِ عَيْشٌ وَالْفُرُوعُ تَوَابِعُ
بِحَالَاتِهَا أَسْمَاؤُهَا وَالْمَصَائِرُ إِذَا اِعْتَلَّتِ الْأَفْعَالُ جَاءَتْ غَلِيَّةً

“Asılda/temelde aldatma vardır ve fîrûlar da onlara tabidir. Baba hain olduğu halde çocuk nasıl vefalı olabilir ki?

Fiiller illetli olduklarında, kendilerinden türetilen isim ve mastarlar da onlar gibi illetli olarak gelirler.”³⁵

Şair, fiillerin illetlerini kökenlerine hamlederek şöyle demektedir: "Bir fiil, mu'tel olduğunda onun türevleri olan isim, mastar ve müştakları da köken/aslı olan fiile bağlı olarak mu'tel olurlar. Nasıl ki fiillerde fer olan aslın hükmüne tabi ise baba hain olunca fer olan evlatlar da ona tabidir." şeklinde bir argüman ileri sürerek iddiasını ispat etmeye çalışmıştır.

Arap gramerinde belirli bir kişiyi veya şeyi gösteren, söylendiğinde kimden veya neden bahsettiği tam olarak anlaşılan isimlere marife denir. 'Alem/özel isimler, başına harf-i tarif (ال – el takısı) alan isimler, zamirler, ism-i işâretler ve muzâf durumundaki kelimeler marife kategorisinde kabul edilip belirlilik ifade ederler. Bundan dolayı özel isimler marife olduklarından ayrıca marifeliğin başka bir aracı olan el takısını almaz. Zira gramer kıstaslarına göre iki belirlilik alameti aynı anda bir isimde bir araya gelemez.³⁶ Bu anlamda Ebü'l-Alâ el-Muarrî ilgili ilmin terimlerinden esinlenerek hislerini şu şekilde aktarmıştır:

غَنِيَّ الْوَسْمِ عَنْ أَلْفٍ وَوَلَامٍ مَضَى وَتَعَرَّفَ الْأَعْلَامِ فِيهِ

“O geçti ve orada ileri gelenler tanındığından dolayı elif-lâma ihtiyaçları yoktur.”

³³ İbn 'Uneyn, *Divânu İbn 'Uneyn* (Beirut: Dâru Sâdır, 1959), 147.

³⁴ Ebû Bisr Sibeveyhi, *el-Kitâb*, thk: 'Abdüsselâm Muḥammed Hârûn, 4 Cilt (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1408/1988), 1/37-39.

³⁵ Ebü'l-Alâ el-Muarrî, *el-Lüzûmiyyât*, 1/335.

³⁶ İbnu'l-Hâcib, *Kâfiye* (Pakistan: Mektebu'l-Buşrâ, 2008), 126; İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü'l-Luğa* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2009), 758-759; Mustafa el-Galâyi'nî, *Câmi'u'd-durûsü'l-'Arabiyye* (Beirut: Dâru lhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, ts.), 1/103.

Burada şair, özel ismin tek başına marifeliğe delalet ettiğini, elif-lâm ile tanımlanmasına gerek olmadığını, dolayısıyla her şekilde atalarının ünlü olduğunu dile getirmiştir.³⁷ Elif-lâm edatının kullanımına diğer bir örnek Muhammed bin Mûsâ es-Sîrâfî'nin şu sözüdür:

وَأَنْتَ مُهَيَّبٌ، عَلَّمٌ، إِسْمٌ وَقَانِلَةٌ أَرَاكَ بَعِيرٍ مَالٍ
وَمَا تَخَلَّتْ عَلَيَّ الْأَعْلَامُ لَأَمْ فَكَلْتُ: لِأَنَّ مَالًا عَكَّسَ لَأَمْ

“Sen terbiyeli, ‘alem/ünlü, seçkin ve önder olduğun halde, seni parasız olarak görüyorum diyen kadının birine; çünkü mâl, lââm'ın zıddıdır, özel isimlerin başına lââm gelemes diye cevap verdim.”³⁸

Yani elif-lâm takısının zaruret dışında özel ismin başına gelmesi uygun değildir. Aslında burada ifadeye güzellik katmak amacıyla bir durumu, gerçek sebebi zikredilmeyip, bunun yerine konuşan kişi ya da şairin olay için kendi ruh haline göre gerçek dışı bir sebep zikretmesi anlamına gelen hüsn-i ta'lîl sanatı bulunmaktadır.³⁹ Yani şair, parası olmasa da ünlü bir şahsiyet olduğuna dikkat çekmiştir.

Aynı zamanda gramer kurallarına göre elif-lâm takısının hükümlerinden biri de tenvînle bir arada olmamasıdır. Bu nedenle bu kural onun imkânsızlığının bir göstergesi haline gelmiştir. Buna atfen Kâdî el-Fâzîl (öl. 596/1200), varış tarihinden ve borcunun ödenmesinden ümitsizliğe kapılarak gramer terimleriyle şunları ifade etmiştir:

مِنْ طَالِبٍ وَفُؤَادِي الْمَوْهُونُ لِي عِنْدَكُمْ ذَنْبٌ وَلَكِنْ هَلْ لَهْ
وَكُلُّنَا مَوْعِدٌ وَصَلِّكُمْ تَنْوِينُ فَكَأَنِّي أَلْفٌ وَلَا أَمْ فِي النَّوِي

“Benim size borcum var, fakat ona kalbim ipotekli olduğu halde onun herhangi bir talibi var mı?

*Sanki ben aşkta elif-lâm'im ve sanki vuslatınızın randevusu tenvîndir.*⁴⁰

Ebü Temmâm (öl. 231/846), şarabı anlatırken, tıpkı fiillerin isimleri kontrol etmede ve konuma göre onları merfû, mensûb ve mecrûr yapıp bir halden başka bir hale soktuğu gibi, içkinin de içenlerin akıllarıyla iyi oynadığını ve bunu başarılı bir şekilde yaptığını şu şekilde dile getirmiştir:

كَتَلَعِبِ الْأَفْعَالِ بِالْأَسْمَاءِ خَرَقَاءُ يَلْعَبُ بِالْعُقُولِ خَبَائِبِهَا

“Fiillerin isimlerle oynadığı gibi içkinin köpküleri de zihinlerle öyle oynuyor.”⁴¹

Ebü'l-Kâsım ez-Zemahşerî (öl. 538/1144) ise kendisini öldürmek için bir araya gelen toplulukla ilgili duygularını aşağılayıcı bir dille şöyle ifade etmiştir:

وَيَقْتَلِي تَحَدَّثُوا إِنَّ قَوْمِي تَجَمَّعُوا
كُلُّ جَمْعٍ مُؤْتِنٌ لَا أَبَالِي بِجَمْعِهِمْ

³⁷ Ebu'l-Alâ el-Maarrî, *Sağtû'z-zend*, 45, 470.

³⁸ Celâlüddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât fi şabakâti'l-lugaviyyin ve'n-nühât*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1976), 1/252.

³⁹ Hatîb el-Kazvîni, *el-İzâh fi 'ulûmi'l-belâga*, nşr. M. Abdülmün'im Hafâcî (Kahire: y.y. 1400/1980), 2/369-372; Sa'düddîn et-Teftâzânî, *el-Muhtaşaru'l-meânî* (İstanbul: Eser Kitapevi, 1960), 409-412.

⁴⁰ Hasan Hamîs, *İstidâmu istilâhâtu'n-nahviyye fi ş-şiir*, 43.

⁴¹ Ebû Temmâm, *Dîvân-u Ebû Temmâm*, thk. Muhammed Abduh Azzâm (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1964), 29; Abdullah et-Tetâvî, *Sekâfetu Ebû Temmâm min ş'irihî* (Kahire: Mektebetu Gârîb, 1984), 134.

“(Duydum ki) halkım bir araya gelmiş ve ölümüm hakkında konuşmuşlar. Onların bir araya gelmelerini umsamıyorum, çünkü bütün çoğullar müennestir/dışildir.”⁴²

Arap gramerinde çoğulların (özellikle akılsız varlıkların çoğulları) kahir ekseriyeti müennes olarak kabul edildiğinden dolayı müellif onların bir araya gelmesini bu bağlamda değerlendirmiştir. Fakat görünen o ki bu iki mısra, söyleyenin duygularını ve iki beytin manasını ifade etmektedir. Zira bununla kastedilen, onu öldürmek için toplanan halkının dışıl çoğula benzetilerek cesaretsiz oldukları vurgulanmış ve onların erkek değil kadın olduğu belirtilmiştir. Her ne kadar gerçekte durum böyle olmasa da bu onları küçümsemeye yönelik bir ifade olarak yorumlanabilir.

Gramer kıstaslarına göre hafd/cer isme, cezm ise fiile özgü olduğundan hafd ile cezm bir arada olamaz. Hiçbir zaman bir isim meczûm ve bir fiil de mecrûr olmaz. Başka bir deyişle mecrûr olan kelime meczûm ve meczûm olan kelime ise mecrûr olmaz. Buna atfen dilsel kavramları sıklıkla kullananlardan biri olan İbn Sehl el-İşbîlî (öl. 649/1251) mezkûr durumu şu şekilde betimlemiştir:

وليس مجازاً قولي الكلّ والبعضاً
فكيف جمعت الجزم عندي والخفضاً
أموسى أيا بغضبي وكألي حقيقة
خففت مكاني إذ جزمت وسألني

“Ey Musa! Gerçekte benim bir parçamsın, hem de her şeyimsin. Benim bir parçam, hem de her şeyim(sin) şeklindeki ifadem mecaz olarak söylenmiş bir söz değildir.

Vesilelerimi cezm ettiğinde mekânımı mecrûr ettin. Peki benim katımda cezm ve hafdı nasıl birleştirdin?”⁴³

Arap gramerinde izâfet, ittisâlin ve tenvîn ise infisâlin işareti olması yanı sıra izâfet marifeliği ve tenvîn ise nekireliği ifade ettiğinden ikisinin bir arada olması sahih değildir. Başka bir ifadeyle izâfet ve tenvîn zıt kutuplar olduklarından ikisi bir arada bulunamazlar. Bu bağlamda on beş yıllık dostluk ve aşktan sonra sevdiğinden ayrılan şair Şevvâ' el-Halebî (öl. 635/1237), bu iki kavramı kullanarak duygularını şu şekilde ifade etmiştir:

على رغم الحسود بغير آفة
حبيبي لا تُفارقهُ الإضافة
وكنا خمس عشرة في التناج
فقد أصبحت تنويناً وأضحى

“Kıskaçlara rağmen, zarar vermeden birlik içinde on beş yıl geçirdik.

Şüphesiz ben daha sonra tenvîn oldum ve sevgilimin ise izâfet yakasını bırakmıyor.”⁴⁴

İzâfet ve tenvîn ikisi bir arada bulunmadığından dolayı şairler arasında bu iki terim çok kullanılmıştır. Bu bağlamında söylenen diğer bazı şiirler ise şunlardır:

فحيث تراني لا تحلُ مكاني
كأنك تنوينٌ وأبي إضافة

“Sanki sen tenvîn, ben ise izâfetim, beni gördüğün yerde konaklamıyorsun.”

⁴² Ebû'l-İrfân Muhammed b. Alî es-Sabbân, *Hâşiyetü'l-Şebbân 'alâ şerhi'l-üşmûnî* ((Beyrut: Dâru Kutubi'l-İlmiyye, 1931), 2/77.

⁴³ Ebû İshâk İbrâhîm b. Sehl el-İsrâîlî el-İşbîlî, *Divânü İbn Sehl*, thk. Ahmed Hüseyin el-Kârî (Kahire: Müessisetü'l-Hendeavânî, 2017), 42.

⁴⁴ Ahmed b. Muhammed İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, thk. İhsân Abbâs, 8 Cilt (Beyrut: Dâru Sekkâfe, 1968-1972), 7/234.

ورقيبه يُعريه بالثنوين علمته باب المضاف تفاعلاً

“Ona iyimserlikle muzâf/tamlanan konusunu öğretirken rakibi
ise onu tenvînle aldatıyor.”

وحذفنا الرقيب كالثنوين وقرأنا باب المضاف عنافاً

“Kucaklaşarak muzâf konusunu okuduk ve casusu ise tenvîn
gibi aramızdan hazfettik/sildik.”⁴⁵

Bütün bu örneklerden hareketle gramer ilmine ait terimler gerek klasik gerekse modern şiirlerde kullanılmıştır. Fakat Arapça gramer terimleri olgunlaşmış sistemli hale gelmeden önce fâil, mef'ûl gibi terimler leksik/sözlük anlamlarıyla Cahiliye Dönemi şiirinde kullanıldığı söylenebilir. Ancak terimsel cihetiyle gramer teriminin şiirde kullanılması, büyük olasılıkla hicri üçüncü yüzyılın ilk yarısında Ebû Temmâm ile başladığı söylenebilir. Kendisinden sonra gelen bazı şairler, özellikle de yedinci ve sekizinci yüzyıl şairleri onu takip etmişlerdir. Başka bir ifadeyle Ebû Temmâm gramer terminolojisini kullanarak şiirsel bir imaj oluşturmayı denemek istemiş, daha sonra bu yenilikçi deneyim bazı şairlerin takip ettiği bir gelenek haline gelmiştir. Bu nedenle bir yeniliği ortaya koyan ile onu takip edeni eşit tutmak, aynı kefeye koymak mümkün değildir. Nitekim Ebû Temmâm, kendisinden sonra gelen ve genellikle dil, sentaks, morfoloji, hadis ilmi, mantık ve dönemin diğer disiplinlere ait terimleri şiirde kullanmayı gelenek haline getiren Ebü'l-Alâ' el-Maarrî, İbn 'Uneyn, Şerefüddîn el-Ensârî (öl. 662/1264), Safiyüddîn el-Hillî (öl. 749/1348) ve İbn Nübâte el-Mısrî (öl. 768/1366) şairler gibi, gramatik terimlerin kullanımında aşırıya kaçmamıştır. Aksine o, bu konuda dengeli bir duruş sergilemiştir.

Yedinci ve sekizinci yüzyıl şairleri arasında gramer terimlerinin şiirde kullanılması olgusunun ortaya çıkması, bu iki yüzyılın kültür ve tarihsel açısından gramer çalışmalarının gelişmesinin ikinci altın çağı olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Söz konusu ilim hakkındaki altın çağ ise üçüncü ve dördüncü yüzyıllar olarak kabul edilmektedir. Gramer çalışmalarının parlaması, çok sayıda insanın gramer ilmi üzerinde çalışması anlamına gelmektedir. Bu dil çalışmaları arasında özellikle *Elfiyye* gibi ezberi kolay didaktik şiir tarzı bilgi aktaran gramer türünden veya nesir gibi düz yazı örneklerinden fazlaca olduğu gözlenmektedir.⁴⁶ Bu çalışmalar gramer metinleri olgusuyla doğrudan ilişkili olduğundan gramer terimlerinin yayılmasına yol açmıştır. Bu iki asrın şairlerinin gramer terimlerini kendi şiirsel fikirlerinin açıklayıcı bir eşdeğeri olarak görmelerinin nedeni bu olabilir. Söz konusu olgunun boyutlarından biri de şairlerin büyük çoğunluğunun gramer kültürüyle yetişmiş olmalarıdır. Başka bir ifadeyle şair, sözlerinin ve yapılarının gramer bütünlüğünün gereğini yerine getirebilmesi için gramer ilmini yeterince bilmesi gerektiği, böylece dilin her türlü imkânlarını yoklayan ruhsatlı biri olduğu bilinmektedir. Nitekim bu şairlerden Ebü'l-Alâ' el-Maarrî, İbn Verdî, Ebû Hayyân el-Endelüsî (öl. 745/1344) gibi bazılarının aynı zamanında dönemin önde gelen dilbilimcilerden olup Arap dili ve grameri alanlarında ün yapmış âlimlerden olmaları bu gerçeği teyit etmektedir.

⁴⁵ Râid b. Nâsir el-Âmiri, *Isti'mâlu'l-meâni ve ve'l-mustelâhâtu'n nahviyye fi'siir*, <https://maarig.com> (Erişim: 15.11.2023); <https://www.aarood.com/vb/archive/index.php/t-5615.html> (Erişim: 15.11.2023).

⁴⁶ Yusuf Akçakoca, "Arapça'da Didaktik Şiir Üzerine Bir İnceleme, el-Lâmiyyetu'l-ef'al Örneği." *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/2 (2020): 1393-1416, 1396.

Yâkût el-Hamevî'nin (öl. 626/1229), insanların Alî b. el-Hasan el-Bâharzî'nin (öl. 467/1075) şiirlerine karşı tutumu hakkındaki, *İsfahan'da dönemin insanların onun şiirine tutkulu, büyüüne âşık olduğunu gördüm* sözünden anlaşıldığı üzere Arap gramer terminolojisinin şiire uyarlanması ve şiirde kullanılması aynı zamanda dönemin edebî bir zevki olarak da görülmektedir. Gramer terminolojisi şiirde gazel, övgü, hikmet, hiciv, mersiye ve diğer tüm şiirsel temalar için kullanılmış, özellikle ağıt içerikli şiirlerde daha yaygın olarak işlenmiş ve bu bağlamda çok güzel kasideler kaydedilmiştir.⁴⁷ Böylece şairler, şiirlerinde gramer terimlerini orijinal anlama yeni bir renk katarak, ancak aslı anlamından tamamen kopuk olmayacak bir şekilde kullanmışlardır. Gramer terimlerinin ve kurallarının şiirde kullanılması, bu kurallara yeni bir görünüm kazandırmış, bu kuralları donuk halinden çıkararak onlara zamanla yıpranmayacak yeni bir giysi giydirmiştir. Söz konusu olgu, gramer eğitim ve öğretimine heyecan katmış ve güzel edebî anlatımın önemli bir teşvik unsuru haline gelmiştir. Bu, Arapçaya ve okuyucularına hafife alınmayacak bir katkı, sanatsal ve psikolojik bir zevk sunmuştur. Ancak gerek kadim gerekse modern dönemde eleştirmenler, -gramer de dâhil olmak üzere- bilimsel terimlerin şiirde kullanımına ilişkin tek bir görüş üzerinde anlaşmamışlardır. Nitekim halkın bilimsel konuları ve terminolojisini bilmediğinden İbn Sinân el-Hafâcî (öl. 466/1073) ve Ebü'l-Hasen el-Kartâcennî (öl. 684/1285) gibi edip, münekkit ve dilbilimci âlimler farklı ilimlere ait terimlerin şiire uyarlamasına karşı çıkmış ve bunu hoş karşılamamışlardır.⁴⁸ Ancak Alevî el-Yemenî (öl. ?), İbn Hicce el-Hamevî (öl. 837/1434), Şihâbüddîn el-Kalkaşendî (öl. 821/1418) ve Şemsüddîn en-Nevâcî (öl. 859/1455) gibi yedinci yüzyıldan sonraki eleştirmenlerinin çoğu bu kullanımı onaylamış ve bunun şiire farklı bir renk ve hava kattığını savunmuşlardır.⁴⁹ Okuyucunun ilgili terimlerden haberdar olmaması nedeniyle terminolojinin aşırı kullanılması, şiirin asıl amacından sapmasına neden olabileceğinden Hafâcî ve Kartâcennî'nin görüşlerinin daha bilimsel, şiirin ruhuna ve amaçlarına daha yakın görüldüğü söylenebilir. Netice itibarıyla şiirde bilimsel bir terimin tekellüf ve yüzeysellikten uzak ve yeterli düzeyde kullanılması kabul edilmiş; ancak terminolojinin aşırı kullanılması veya şiirde alışılmadık dışında garip ifadelerin kullanılması ise reddedilmiştir. İbn Mu'tî (öl. 628/1231) ve İbn Mâlik et-Tâî (öl. 672/1274) gibi dilbilimciler ise Arap gramerine dair manzum eserlerinde gramere yönelik terimleri şiirde kullanmaları, şiire estetik katmak için değil, gramer ilmine ait bilgileri daha kalıcı olması için eğitsel bir metot olan didaktik şiirle anlatmayı tercih etmişlerdir. Dolayısıyla şiirsel bir imaj oluşturmaya uygun olmayan bu tür eserlerde söz konusu terimler şiirde estetikten çok, terimsel anlamıyla kullanılmıştır.⁵⁰

Sonuç

Yeryüzündeki diller, farklı şekillerde birbirlerinden etkilenip birbirlerini besledikleri gibi ilimlerin de birbirlerinden etkilenmeleri doğal yapılarının bir gereğidir. Temel İslâmî ilimlerdeki

⁴⁷ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, thk. İhsân Abbâs (Beirut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1993), 2/288-289; İbn Nübâte el-Mısrî, *Divân*, 406; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin* (Betrut: Müessesetü Risale, 1993), 333; İbn Fazlullah el-Ömerî, Şihâbüddîn Ahmed, *Mesâlikü'l-ebşâr fi memâlikü'l-emşâr*, thk. Kâmil Selman el-Cubûrî, (Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmî, 2010), 7/185.

⁴⁸ İbn Sinân el-Hafâcî, *Sırrü'l-feşâha* (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmî, 1982), 166; Ebü'l-Hasen el-Kartâcennî, *Minhâcü'l-bülejâ'* ve *sirâcü'l-üdebâ'*, thk. Muhammed Habîb İbnü'l-Hoca (Beirut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1981), 25, 29, 30.

⁴⁹ Hasan Hamîs el-Mulh, *İstidâmu istilâhâtü'n-nahviyye fi ş-şiir*, 68-71.

⁵⁰ Abdülbaki Turan, "Elfiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/27-28.

tefsir, hadis, fıkıh, kelam, Arap dili ve edebiyatı gibi disiplinlerin yanı sıra Arap grameri ile şiirin karşılıklı etkileşimi bunun somut örneğidir. Arap şiiri Arap grameri kıstaslarının belirlenmesinde ve temellendirmesinde önemli bir referanstır. Bununla birlikte sonraki süreçte şiirin kendisinin de gramerden beslenmesi söz konusu etkileşimin bir sonucudur. Hicri üçüncü yüzyılın başından itibaren gramer terimleri, kimi şiirlerde şairin fikrini ve şiirsel imajını anlamının anahtarı haline gelmiştir. Felsefesine, mahiyetine ve doğasına vukûfiyetlerinden dolayı gramer terimini şiirde ilk kullananlar, gramerci şairler olmuştur. Arap gramerine vakıf olan şairler, Arap gramerinin terimlerinden esinlenerek şiire estetik bir bakış açısı kazandırmaya çalışmışlardır. Söz konusu terimler, Cahiliye Dönemindeki şiirde lugavî anlamıyla ve sonraki dönemde ise terimsel anlamıyla kullanılmıştır. Gramer terminolojisinin şiirde kullanılmasının bazı nedenleri vardır. Şairin gramer kurallarından ve terminolojiden yararlanarak yaratıcı ve üst düzey sanatsal bir imaja ulaşma arzusu; dilbilgisi teriminin şiirde kullanılarak insanların dilbilgisi öğrenmeye ve şiirdeki terimleri anlamaya teşvik edilmesi ya da bu terimlerin dilin göz ardı edilemeyecek bir parçası haline gelmesi gibi farklı nedenler bu kullanımda önemli etkenler olmuştur. Ancak Arap grameriyle ilgili terimlerin şiirdeki kullanımının yaygınlık kazanmadığı farklı nedenlerden dolayı sınırlı kaldığı görülmüştür. Gramer terminolojisinin kullanıldığı bu tür şiirlerin analizinde retorikğin tek bir renge bürünmediği görünmüş, aksine metafor/mecâz, teşbih, istiâre, iktibâs ve tevriye gibi pek çok belâğî sanatları barındırmış ve onlara yer vermiştir. Gramer terminolojisinin şiirde kullanılması özellikle Abbâsî Dönemi şairleri arasında öne çıkan bir özellik olmakla birlikte, gramer ilmiyle ilgili terminolojiyi şiirde yoğun ve belki de aşırı bir şekilde kullanan ilk kişi Ebü'l-Alâ el-Maarrî olmuştur. Bu terminolojiyi yaratıcı ve sanatsal bir biçimde kullanmayı başaran ve birçok bilim adamının hayranlığını kazanan şairler olduğu gibi, gerçek anlamıyla onu kavrayamadığı veya ifade edemediğinden ötürü, ilgili terimin varlığı üzerinden anlamlı bir resim çizemeyen şairler de olmuştur. Bu durum, şairlerin yaratıcılık ve şiirsel imgelerin oluşumu açısından gramer terimlerini kullanımlarında farklılık gösterdiği sonucunu doğurmuştur.

Kaynakça | References

- Akçakoca, Yusuf. "Arapça'da Didaktik Şiir Üzerine Bir İnceleme, el-Lâmiyyetu'l-Ef'al Örneği." *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2020), 1393-1416. <https://doi.org/10.17859/pauifd.793914>
- Akçakoca, Yusuf. *Arap Dilinin Temel Dayanakları-Semâ-İcmâ-Kıyas-İstihâb-*. Ankara: Sonçağ Yayınları, 2023.
- 'Akkâd, Abbas Mahmud. *el-Luğatu's-şâ'ire*. Kahire: Dâru Nahđati Mısır, 1995.
- Aksan, Doğan. *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*. Ömer Faruk Huyugüzel, "İmaj" Eleştiri Terimleri Sözlüğü içinde. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018.
- Aladağ, Mehmet Şirin. *Klasik Arap Edebiyatında İktibâs Sanatı*. Ankara: Fecr Yayınları, 2023.
- AROOD. <https://www.aood.com/vb/archive/index.php/t-5615.html>. Erişim: 15.11.2023.
- Armağan, Yalçın. *İmgenin İcadı*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.
- Aşkaroğlu, Vedi. "Şiirsel Yaratım, İmge ve Necip Fazıl'da 'Şiddetli İmge' Çözümlemesi". *Turkish Studies Dergisi* 11/4(2016), 147-160. 10.7827/TurkishStudies.9103
- Awwad, M. Rami-Dede, Halis. *Zühhd Öğüt ve Hikmet Bağlamında Arap Şiirinden Seçme Kasideler*. ed. Ali Sevdî. Ankara: Sonçağ Akademi, 2022.
- Bağdâdî, Abdülkâdir. *Hizânetu'l-edeb ve lubbu lubâbi lisâni'l-'Arab*. thk. Abdüsselâm Muhammed b. Hârûn. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1418/1997.
- Cevherî, İsmâil b. Hammâd. *Tâcü'l-luğa*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2009.
- Çetin, M. Nihat. *Eski Arap Şiiri*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1973.
- Daşcıoğlu, Yılmaz. İmge <https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/imge/> Erişim: 24.09.2023.
- Dayf, Şevkî. *el-Fen ve mezâhibühû fi's-şîri'l-'Arabî*. Kahire: Dâru'l-Maârif, 1946.
- Dayf, Şevkî. *Târîhu'l-edebî'l-'Arabî*. Kahire: Dâru'l-Maârif, 1992.
- Dede, Halis. "Arap Halk Nazım Şekillerinden Biri Olan Kâne ve Kâne Türü". *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 7/1(2023), 20-37. <https://doi.org/10.32711/tiad.1232891>
- Derâbeste, Mahmûd. *Mefâhim fi's-şîriyye*. Ürdün: Dâru Cerir, 2010.
- Ebû Hayyân el-Endelüsî. *İrtişâfî'd-darab min lisâni'l-'Arab*. thk. Recep Osman Muhammed. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1998.
- Ebû Hilâl el-Askerî. *Kitâbu's-sinâ'ateyn*. Kahire: Dâru Fikri'l-'Arabiyye, 1971.
- Ebû Temmâm, Habîb. *Dîvân-u Ebû Temmâm*. thk. Muhammed Abduh Azzâm. Kahire: Dâru'l-Maârif, 1964.
- Ebu'l-Alâ el-Maarrî, Ahmed b. Abdillâh. *Lüzûmü mâ lâ yelzem /el-Lüzûmiyyât*. Beyrut: Dâru'l-Erkan, 1953.
- Ebu'l-Alâ el-Maarrî, Ahmed b. Abdillâh. *Sahtü'z-zend*. Beyrut: Dâru'l-Erkan, 1998.
- Elmalî, Hüseyin. "Ebû Temmâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10/241-243. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Ezherî, Hâlid b. Abdillâh. *Şerhu't-taşrih 'ale't-tavzih*. thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye 2000.
- Ferrûh, Ömer. *Târîhu'l-edebî'l-'Arabî*. Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâfîn, 1981.
- Feyyûmî, Ebû'l-Abbâs. *el-Mişbâhu'l-münir fi ğaribi's-şerhi'l-kebir li'r-Râfiî*. Kahire: y.y. 1901.
- Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn. *el-Kâmûsü'l-muhtâf*. Beyrut: Müessisetü'r-Risale Li't-Tiba' ve'n-Neşr, 2005.
- Galâyînî, Mustafa. *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, ts.
- Hakçioğlu, Muhammed Meşhud. *Arap Gramerinde Zarûret Olgusu*. thk. Rifat Akbaş. Ankara: Sonçağ Akademi, 2021.
- Hân, Muhammed Siddik Hasan. *Neşvetu's-sukrân*. Mısır: Matbaatu'r-Rahmâniyye, 1920.
- Hâşimî, Abdullhâfiz. *Kadiyyetu't-tarîfi'd-dirâsâti'l-mustalahiyyeti'l-hadise*. Cidde: y.y. 1998.

- Hattâb, Tâniye. “es-Suretu’ş-şiiiriyye fi tesavûri’l-Câhiz ve Abdülkâhir el-Cürçânî”, *Cusûru’l-Marifa Dergisi* 10 (2017), 188-191. <https://doi.org/10.31121/tader.515622>
- Hüseyn, Tahâ. *Min tarihi’l-edebi’l-‘Arab*. Beyrut: Dâru’l-‘ilmi’l-Melâyin, 1981.
- İbn ‘Uneyn. *Dîvânu İbn ‘Uneyn*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1959.
- İbn Hallikân, Ahmed b. Muhammed. *Vefeyâtü’l-a’yân ve enbâ’ü ebnâ’i’z-zamân*, thk. İhsân Abbâs, 8 Cilt. Beyrut: Dâru Sekkâfe, 1968-1972.
- İbn Hicce el-Hamevî. *Hzînetü’l-edeb ve gâyetü’l-ereb*. nşr. ‘İşâm Şakyû. Beyrut: Dâru’l-Mektebetü’l-Hilâl, 2004.
- İbn Manzûr, Ebü’l-Fazl Cemâlüddîn. *Lisânu’l-‘Arab*. 15 Cilt. Beyrut, Dâru Sâdır, 1990/1410.
- İbn Sehl el-İşbîlî, Ebû İshâk İbrâhîm. *Divânu İbn Sehl*. thk. Ahmed Hüseyin el-Karnî. Kahire: Müessisetü’l-Hendeânî, 2017.
- Luğavî, Ebû Tayyib. *Merâtibü’n-naḥviyyîn*. nşr. Ebu’l-Fadl İbrahim. Kahire: Dâru’l-Maârif, 1984.
- Râid b. Nâsır el-Âmirî, *İsti’ mâlu’l-meâni ve ve’l-mustelâhâtu’n nahviyye fi’şiiir*, <https://maarig.com>. Erişim: 15.11.2023.
- Teftâzânî, Sa’düddîn. *el-Muḥtaşaru’l-meânî*. İstanbul: Eser Kitabevi, 1960.
- Tetâvî, Abdullah. *Sekâfetu Ebû Temmâm min ş’irihî*. Kahire: Mektebetu Gârîb, 1984.
- Ukberî, Abdullâh b. el-Hüseyn. *et-Tebyîn ‘an mezâhibi’n-naḥviyyîn*. thk. Abdurrahman el-Useymîn. Riyad: Mektebetu’l-‘Ubeykân, 2000.
- Vağlîsî, Yusûf. *İşkâliyetu’l-mustalah fi hitâbi’n-nakdi’l-Arabî*. Mısır: Dâru’l-Arabiyye li’-‘ulûm, 2008.
- Wellek-Varren. *Edebiyat Teorisi*. Çev. Ö. Faruk Huyugüzel. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1993.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrahim. *Mâyansarif ve mâ lâ yansarif*. nşr. Hudâ Mahmûd Firâğe. Kahire: y.y. 1981.
- Zeydân, Corcî. *Târîhu âdâbi’l-lujati’l-‘Arabiyye*. Kahire: Dâru’l-Hilâl, ts.